

ложення, у статті 7 закріплює наступну норму: «Ніхто не повинен піддаватися катуванням або жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Зокрема, жодна особа не повинна без її вільного дозволу піддаватися медичним або науковим дослідом» [2]. Таким чином, Пакт, крім того, що відтворює положення ст. 5 Загальної Декларації прав людини, ще й розширює її, розповсюджуючи заборону на такий різновид катувань, як медичні або наукові дослідження над людьми, якщо вони здійснюються без згоди останніх. Що ж стосується характеру Загальної Декларації прав людини в цілому, необхідно відзначити, що вона, на відміну від Пакту, не має обов'язкової юридичної сили. У преамбулі Декларація визначена «як завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави з тим, щоб кожна людина і кожен орган суспільства, постійно маючи на увазі цю Декларацію, прагнули... сприяти пошані цих прав і свобод...» [1].

Оцінюючі ці правові акти, потрібно сказати, наступне: в тому, що Декларація досить серйозно вплинула на подальшу розробку міжнародно-правових документів в області захисту прав людини немає сумнівів, проте деякі науковці оцінюють її значення неоднозначно. Наприклад, А. Я. Островський вважає, що «значення цього документа часто сильно перебільшується» [3, 61], а С. В. Бородін і Е. Г. Ляхов, характеризуючи Загальну Декларацію в цілому, вважають її недоліком відсутність в ній гарантій реального здійснення проголошених прав [4, 146]. Така точка зору має право на існування, але, на нашу думку, Загальна Декларація прав людини 1948 р. приймалася, в першу чергу, як програмний документ, який передбачав подальший розвиток своїх положень в розроблених пізніше міжнародних документах.

Якщо порівняти положення Пакту про цивільні та політичні права 1966 року з положеннями Загальної Декларації прав людини 1948 року, то Пакт більш детально регулює питання боротьби з катуваннями. Так, у статті 10 Пакту зазначено: «Всі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне поводження і пошану гідності, властивої людській особі» [2, ст. 10].

Стаття 4 Пакту визначає умови обмеження закріплених в ньому прав під час надзвичайного положення, не допускає відступу держав від своїх зобов'язань, встановлених у статті 7 нарівні із зобов'язаннями по дотриманню права на життя, свободу, щодо дії національного кримінального закону у часі, свободи думки, совісті й релігії та деяких інших [2, ст. 4].

В цілому заборона застосування катувань та іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, яка була проголошена у ст. 7 Пакту, має абсолютний характер, тобто держави, що ратифікували цей Пакт, не мають права відступати від дотримання зазначеної міжнародно-правової норми навіть у військовий час.

В той же час, слід зазначити, що ані в Загальній Декларації прав людини 1948 року, ані в Міжнародному Пакті про громадянські та політичні права 1966 року, з нашої точки зору, не визначено поняття катування та іншого жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність поводження чи покарання.

Таке нормативне визначення і правове закріплення поняття «катування» вперше отримало у Токійській декларації «Основні лікарські принципи, відносно катувань та інших видів жорстокого, негуманного або принизливого поводження або покарання при затриманні та ув'язненні» 1975 року, а також у Декларації про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання 1975 року.

Згідно положень Токійської декларації під катуванням розуміється «дія, що здійснюється однією людиною або групою осіб за власною ініціативою або за наказом і полягає у навмисному, систематичному або епізодичному спричиненні фізичного або психічного страждання іншій людині заради здобуття інформації, визнання, або з іншою метою» [5].

сується спроби піддати катуванням та тих дій будь-якої особи, що являють собою співучасть у катуванні [7, ст. 4].

Таким чином, для виконання положень Конвенції про встановлення міри покарання за вчинення зазначених суспільно-небезпечних діянь державам-учасницям, в першу чергу, необхідно визначити поняття терміну «катування» у національних нормативно-правових актах про кримінальну відповідальність.

Сучасний розвиток регіонального міжнародного права у галузі прав людини в цілому та, зокрема, права людини на свободу від катувань зазвичай пов'язують з прийняттям основоположних документів, які покликані сприяти встановленню і зміцненню інституту прав людини. Таким основоположним документом стала Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод, прийнята у 1950 р. (надалі за текстом — Конвенція з прав людини або Конвенція 1950 р.). Конвенція 1950 р. стала основним фундаментальним документом регіонального характеру серед інших міжнародних інструментів та механізмів, спрямованих на боротьбу з катуванням на континенті, який служить для них відправною точкою. З самого початку ця Конвенція була утворена як система двох інститутів: Комітету для проведення первинного аналізу та Суду для ухвалення рішень. Згодом вона була реформована шляхом об'єднання їх в єдиний орган — Страсбурзький Європейський суд з прав людини.

Статтею 3 Конвенції з прав людини встановлено, що «Ніхто не повинен піддаватися катуванням та нелюдському або принижуючому гідність поведженню або покаранню». Аналізуючи практику застосування Європейським судом з прав людини положень цієї статті, можна сказати, що відповідь на питання які саме дії являють собою «катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поведження чи покарання», залежить від обставин справи. Однак існують стандартні підходи, визначені у справі «Ireland v. UK» (1978 р.), згідно яких названі міжнародні органи розмежовують використані у статті 3 Конвенції поняття за ступенями. Так, поняття «нелюдське або принижуюче гідність поведження чи покарання», яке використовується у статті 3 Конвенції з прав людини 1950 р. та є синонімічним з поняттям «жорстоке або принижуюче гідність поведження чи покарання», використаним в аналогічних нормах інших міжнародно — правових актів, означає спричинення особі неоправдано жорстоких фізичних та/або моральних страждань. При цьому катування є погіршеним видом такого поведження чи покарання, яке застосовується до потерпілих з конкретно визначеною метою — примусити останніх до дій, що суперечать їх волі [8].

Серед інших регіональних міжнародно-правових актів у сфері захисту прав людини слід також відмітити Американську конвенцію про права людини 1969 р. та Африканську Хартію з прав людини та народів 1981 р.

У статті 5 Американської конвенції 1969 р. зазначено: «Кожна людина має право на повагу її фізичної, духовної та моральної недоторканості. Ніхто не повинен піддаватися катуванням або жорстокому, нелюдському або принижуючому його гідність поведженню або покаранню. Усі особи, позбавлені волі, мають право на повагу гідності, властивої людській особистості...» [9].

Стаття 5 Африканської Хартії 1981 р. наступним чином формулює заборону на застосування катувань, посягання на свободу людини та інших видів поганого поведження: «Кожна людина має право на повагу її гідності, властивої людській особистості, і на визнання його правосуб'єктності. Забороняються всі форми експлуатації та приниження людини, особливо рабство, работоргівля, катування, жорстоке, нелюдське або принижуюче людську гідність поведження та покарання» [10].

У відповідності до ч.2 ст. 15 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод та п.2 ст. 27 Американської конвенції про права людини жодного відступу від дотримання зобов'язань по захисту вказаного права не допускається

на їх території, від фізичних та психічних катувань або жорстокого, нелюдського та принижуючого гідність поводження. Вони роблять ефективні заходи з метою запобігти подібним актам; підготовка або участь в них розглядається як кримінальний злочин». Пункт 2 цієї ж статті забороняє будь-які медичні дослідження над людьми без вільно вираженої на те згоди. Також стаття 15 Хартії зобов'язує гуманно поводитися «із засудженими до позбавлення волі» [15].

Аналізуючи зазначені положення, можна побачити, що заборона розповсюджується лише на катування та інше жорстоке, принижуюче гідність поводження, проте на покарання такої заборони немає. З цього приводу, російський вчений Л. Н. Шестаков зазначив, що «Протиріччя між положеннями шаріату, які передбачають жорстокі види покарання у вигляді членопошкодження або побиття камінням, і нормами сучасного міжнародного права незаперечні... Слід звернути увагу на те, що в Хартії нічого не говориться про заборону жорстокого і нелюдського покарання, хоча подібна заборона міститься в інших міжнародних актах» [16, 67]. На наш погляд, такий підхід пояснюється особливостями мусульманського права, яке відрізняє Арабську хартію прав людини та раніше названі декларації від подібних міжнародно-правових актів інших регіонів світу.

Таким чином, на сьогодні в міжнародному праві існує достатньо велика кількість універсальних та регіональних міжнародно-правових норм, які регулюють питання дотримання державами права людини на свободу та захист від катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження та покарання, а також їх запобігання та припинення. Це свідчить про належність даного права до природних прав людини, тобто таких, що належать всім людям з народження, є невід'ємними і гарантуються законом, а, отже, їх захист і сприяння їм — головний обов'язок усіх держав. В той же час, беручи до уваги специфіку розуміння права людини на свободу та захист від катувань та інших жорстоких, нелюдських і таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання в ісламському світі, з одного боку, і на Заході, з другого — важливо, щоб ці відмінності розглядалися не як перешкода на шляху взаємодії та співпраці різних культур, а як підстава для обміну думками, порівняння, діалогу і збалансованого збагачення практики реалізації та гарантії цього права в усьому світі.

Разом з тим, на нашу думку, дотепер в Україні не було розроблено продуктивного системного підходу до вивчення проблеми боротьби з катуваннями та іншими видами жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність поводження або покарання, яке має своє визначення на міжнародному рівні, у зв'язку з чим цілком проведеного аналізу було проведення теоретичного дослідження універсальних та регіональних міжнародно-правових норм, що діють в галузі боротьби з катуваннями та їх розгляд у співвідношенні між собою, що не тільки створюють необхідну правову базу для боротьби з такими суспільно небезпечними діяннями на міжнародному рівні, а й більш ефективно використовувати ці положення у внутрішній правовій практиці.

Література

1. Загальна Декларація прав людини: ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року (Док. ООН/PES/217A) // Законодавство України. — 2007. — № 8: (Правова серія «Інфодиск»). — К.: CD-вид-во «Інфодиск», 2007. [Електронний ресурс]. — Системні вимоги: Pentium-233; 32 Mb RAM; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. — Назва з контейнера.
2. Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права: ухвалений Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року: документи ООН A/RES/2200A(XXI): ратифікована Указом Президії Верховної Ради УРСР № 2148—VIII від 19 жовтня 1973 року [Електронний ресурс]. — Там само.
3. Островский А. Я. ООН и права человека. — М.: Международные отношения, 1968. — 306 с.
4. Бородин СВ., Ляхов Е. Г. Международное сотрудничество в борьбе с уголовной преступностью. — М.: Международные отношения, 1983. — 358.

О. В. Денисова, соискатель

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ПРАВОВАЯ БАЗА ДЛЯ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В СФЕРЕ БОРЬБЫ С ПЫТКАМИ

РЕЗЮМЕ

В результате проведенного исследования выделены и систематизированы наиболее важные международно-правовые документы, которые в настоящее время составляют необходимую правовую базу для борьбы с пытками и иными истязаниями, которые унижают человеческое достоинство, причиняют ущерб жизни и здоровью.

Ключевые слова: пытки, нечеловеческое или унижающее достоинство обращение и наказание, международно-правовые акты, конвенции, декларации, пакты.